

počet zkušenějších vědeckých pracovníků ústavu, kteří by jistě mohli obohatit diskusi. Závěrem je třeba kladně hodnotit průběh soutěže i konference a popřát svažácké vědecké činnosti úspěch do dalších ročníků.

Hynek Jeřábek

Problémy modelování ve společenských vědách

Pracovní seminář na toto téma uspořádala sekce metod a technik Československé sociologické společnosti při ČSAV ve dnech 25.–26. 3. 1981 v Domě vědeckých pracovníků ČSAV v Alšovicích. Vzhledem ke značným časovým limitům v něm šlo především o expozici otevřených teoretických i praktických problémů doprovázejících silící tendence aplikovat modelové postupy ve společenských vědách. Na tomto základě však vznikla komunikační atmosféra příznivá živé výměně názorů pracovníků základního i aplikovaného výzkumu, sociologů, ekonomů, teoretiků řízení, modelářů, matematiků i metodologů.

V přednesených referátech i v navazující diskusi se soustředila pozornost zejména na problémy

- modelového zprostředkování vztahu mezi teorií a empirií
- pojetí modelování jako způsobu organizace vědeckého poznání
- budování soustav (systémů) modelů.

Model je možno chápat jako mezičlánek ve vztahu teoretického a empirického poznání, usnadňující zabezpečení jednoty teorie a empirie v sociologickém výzkumu. Vystává přitom potřeba operacionalizovat úvodní pojmovou variantu modelu a vyjádřit ji v měřitelné formě, přičemž však často dochází k nežádoucímu obsahovému posunu.

Modelování jako proces tvorby a užití modelů se tak stává prostředkem, součástí i produktem postupu identifikace sociálních skutečností, a tedy i jedním z organizačních principů společenskovědního poznání ve všech jeho fázích. Vyznačuje se všemi hlavními rysy komplexního kolektivního výzkumu, jehož cílem je poznání — a v případě prognostického modelování i předvídaní budoucího vývoje — sociální reality. Modelování lze proto chápat i jako nástroj integrace společenskovědního poznání, jako kondenzační jádro celku poznávacího procesu.

Různé pohledy jednotlivých vědních disciplín na skutečnost, možná diferenciací cílů výzkumu a široký rejstřík rozličných modelovacích technik odkazují ovšem toto pojetí modelování zatím spíše do oblasti deziderát. První praktické zkušenosti ukazují, že na metodologické úrovni je jednou z možných odpovědí postupné budování soustav (systémů) modelů, založených na explicitním vymezení základního cíle modelové tvorby a konkretizujících tento cíl věcně i metodicky tak, aby bylo minimalizováno nebezpečí vzniku jak málo operabilních modelových monster, tak i navzájem nepropojených parciálních modelů. Věcí mimořádné důležitosti je zde umožnit člověku — znalci objektu i člověku — řídicímu pracovníku aktivní a „rovnoprávný“ vstup do procesu tvorby a užití modelu (soustavy modelů).

S referáty na semináři vystoupilo celkem deset účastníků. Josef Alan hovořil na téma *Možnosti a meze prognostického modelování sociálních systémů*. Dosavadní situaci na tomto poli charakterizoval existencí dvou relativně autonomních proudů — proudu zabývajícího se obecnými rozbory místa a funkce modelování v celku sociálního myšlení a proudu hromadícího praktické zkušenosti s modelováním. Metodologické východisko pro konstruktivní diskusi těchto dvou proudů spočívá v chápání modelování jako svébytného poznávacího procesu; nelze je omezit na posuzování výsledků aplikace jednotlivých modelů. Závěrem postuloval tezi, že gnozeologické meze modelování jsou totožné s mezemi empirické sociologie vůbec.

Juraj Schenk se zabýval *problémy modelového zprostředkování vztahu teoretického a empirického* v sociologickém výzkumu (se závěrečnou ilustrací na třídě tzv. kauzálních modelů). Podtrhl neoprávněnost redukce empirického ve vědeckém poznání pouze na bezprostředně smyslově uchopitelné (viz empirické objekty a empirická schémata). Základní varianty vztahu sociologické teorie a modelu vymezil situacemi, kdy je model odvozen z teorie, kdy je jádrem budované teorie a kdy je teorií izomorfne přiřazenou jiné teorii.

Ladislav Machoň přednesl příspěvek *Problémy vymezení věcného obsahu sociálních modelů*. Upozornil na nebezpečí nepřiměřené a neodůvodněné redukce při pře-

chodu od pojetí sociálního (společenského) v širším smyslu k bližší specifikaci sociálního jevu jako objektu modelování. Sociální objekt můžeme adekvátně zobrazit pomocí cílově orientovaného systému modelů, sestávajícího ze subsystému základních modelů (jejichž struktura vyplývá z analýzy tohoto objektu a žádoucího cíle výzkumu), a z finálního, profilujícího modelu (k jehož konstrukci slouží subsystém základních modelů jako podkladový materiál).

Po těchto teoreticko-metodologicky orientovaných příspěvcích následoval blok převážně prakticko-aplikačních referátů. Miloš Zeman informoval přítomné o *problémech a perspektivách komplexního prognostického modelování*. Vůdčím motivem jím formulovaných šesti základních otázek se zdá být problém vztahu konkrétního modelového aparátu a dostupného věcného poznání z hlediska falzifikační schopnosti modelu. Tato schopnost aktivuje zpětné vazby vedoucí ke změně výchozích věcných předpokladů modelové konstrukce, popřípadě k rekonstrukci této konstrukce samé.

Jaroslav Habr referoval na téma *Modelování z hlediska novějších poznatků a zkušeností*. Upozornil na historii modelových snah, spojenou se jmény Lorda Kelvina a von Bertalanffyho, na zanedbané oblasti modelování (vztah techniky modelové tvorby a interpretace modelů, zkoumání modelu na počátku modelování, verifikace modelů, zkoumání podmínek a výsledků implementace) a na dopad systémového myšlení na modelovou tvorbu (systémově formulované otázky jsou pro modelovou tvorbu nejdůležitější). Závěrem zasvěceně hovořil o nejnovějších přírůstcích v rejstříku modelových aparátů.

Michal Majtán seznámil publikum se stávajícím *analyticko-prognostickým modelem životní úrovně*, vytvořeným ve Výzkumném ústavu životní úrovně, a zároveň i s představami autorského kolektivu o podobě zdokonalené verze tohoto modelu. Model je koncipován jako deterministický, umožňující experimentální modelovou simulaci různých sociálněekonomických situací. Produkuje varianty vývoje životní úrovně v závislosti na vývoji zabezpečujících podmínek a na centrálních rozhodnutích v oblasti rozdělování.

Příspěvek Jiřího Boušky *Tvorba a hodnocení variant rozvoje ekonomiky pomocí systému modelů* obohatil jednání semináře o pohled znalce ekonomicko-matematického modelování. Smyslem uplatnění systému modelů pro střednědobé plánování je učinit si relativně úplnou a vnitřně konzistentní představu o rozvoji národního hospodářství a odhadnout důsledky uvažovaných rozvojových, útlumových či strukturálních parciálních záměrů. Vytváření složitého mnohadimenzionálního obrazu budoucnosti se přitom uskutečňuje v interakci člověka s modelovým zobrazením a je pro něj typické střídání dvou postupně se modifikujících kroků — vytváření a hodnocení variant.

Zbývající příspěvky se zabývaly specifitějšími metodologickými problémy. Referát Michala Ilnera byl uveden rozlišením dvou doplňujících se aspektů *hledání vztahů sociálních ukazatelů a modelování*, totiž úlohou sociálních ukazatelů při konstrukci modelů sociálních objektů a úlohou modelů při konstrukci soustav sociálních ukazatelů. Přítomné zaujala kromě jiného jeho typologie sociálních ukazatelů, doprovázená schématem jejich vzájemných vztahů a komentářem k opakovaně se vyskytující absenci některých významných typů těchto ukazatelů (např. tzv. analytických ukazatelů transformujících hodnoty deskriptivních ukazatelů sociální politiky do hodnot deskriptivních ukazatelů cílových stavů) v praxi.

Josef Vavroušek hovořil na téma *Možnosti globálního modelování sociálních objektů*. Při celostním, globálním modelování jde o účelný kompromis mezi omezenými poznávacími schopnostmi a potřebou úplného, totálního popisu skutečnosti. Jedním z možných řešení je určení relevantních hledisek zkoumání, vymezení systémů odpovídajících těmto hlediskům na zkoumaném sociálním objektu a vytvoření jeho účelově orientovaného globálního modelu vzniklého integrací jednotlivých modelů dříve vymezených systémů.

Martin Potůček v příspěvku *Spolupráce různých vědních disciplín v modelové tvorbě: nezbytnost a výzva* vycházel z pojetí modelování jako výrazu integračních tendencí v soudobé vědě. Zvýšená potřeba kooperace různých společenskovědních disciplín (ale i přírodních a technických věd) v modelové tvorbě akcentuje zájem o obecně vědní a filozofickou úroveň poznání, vede k nutnosti vytvářet předpoklady pro kolektivní týmovou práci a podtrhuje gnozeologickou vázanost modelové tvorby na mimomodelovou oblast poznání.

V závěrečné neformální diskusi vystoupili Jiří Patočka (*problematika modelování sociálního rozvoje územních celků*) a Peter Ondrejko (*modelování systémů řízení v nevýrobní sféře*).

V souladu s koncepcí činnosti počítá sekce metod a technik Československé sociologické společnosti při ČSAV s organizováním podobných seminářů i v budoucnu. Základním kritériem při volbě jejich tematické orientace bude jejich programově problémový a pracovní charakter, odpovídající potřebám řešení aktuálních teoreticko-metodologických problémů československé marxistické sociologie. Sekce metod a technik Československé sociologické společnosti proto uvítá všechny návrhy na obsahové zaměření těchto seminářů.

Martin Potůček

Содержание № 5/1981

СТАТЬИ

<i>Грзал Л. - Матюш М.: XVI съезд КПЧ — творческое применение марксизма-ленинизма</i>	449
<i>Шольцова М.: К вопросу определения социальной сферы и социального развития социалистического общества</i>	463
<i>Небески М.: Социальная политика — ее функции, цели и плановое управление ею</i>	476
<i>Чехак В.: К характеру обществоведческого познания в трудах Бернарда Больцано</i>	484
<i>Берка К.: Об образе жизни в понимании Бернарда Больцано</i>	493
<i>Соботка М.: Концепция общественной практики и философии истории у Гегеля</i>	503

ИЗ ЭМПИРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

<i>Чех В. - Юкл Э.: Социологический взгляд на профессию инженера перед концом столетия</i>	541
--	-----

РЕЦЕНЗИИ

<i>Фазик А.: Социология 1980</i>	531
<i>Бауэрова Я.: Н. М. Шиникан, Социально-экономические проблемы женского труда</i>	535
<i>Бартова Е.: К социальному положению женщины в ГДР (на немецком языке)</i>	539
<i>Ланда О. - Питтнер М.: Государственное управление наукой во Франции. Размышления над книгой П. Папона: Мощь и наука во Франции (на французском языке)</i>	545

СООБЩЕНИЯ И ИНФОРМАЦИИ

<i>Дворжак И.: Идеологическая конференция посвященная 60-й годовщине основания КПЧ</i>	551
<i>Драб З.: V-я международная конференция по системотехнике — SI '81</i>	552
<i>Ержабек Г.: Соревнование молодых социологов и философов</i>	555
<i>Потучек М.: Проблемы моделирования в общественных науках</i>	558

SOCIOLOGICKÝ ČASOPIS. Vydává Ústav pro filozofii a sociologii, ČSAV, Jilská 1, 110 00 Praha 1, telefon 24 93 91, v ACADEMII, nakladatelství Československé akademie věd, Vodičkova 40, 112 29 Praha 1. — Objednávky a předplatné přijímá PNS, administrace odborného tisku, Jindřišská 14, 125 05 Praha 1. Lze také objednat u každého poštovního úřadu nebo doručovatele. — Vychází šestkrát ročně. Cena jednotlivého sešitu Kčs 10,—, roční předplatné Kčs 60,—. — Objednávky ze socialistických zemí vyřizuje ARTIA, Ve Smečkách 30, 111 27 Praha 1. — Tisknou Tiskařské závody, n. p., závod 5, Sámova 12, 101 46 Praha 10. — Rukopis tohoto čísla odevzdán do tiskárny v červnu 1981. Číslo vyšlo v říjnu 1981.

Sole agents for all western countries with the exception of the German Federal Republic and West Berlin JOHN BENJAMINS, B. V., Amsteldijk 44, Amsterdam (Z.), Holland, Orders from the G. F. R. and West Berlin should be sent to Kubon & Sagner, P. O. Box 68, 8000 München 34 or to any other subscription agency in the G. F. R. Annual subscription: Vol. 17; 1981 (6 issues) Dutch Glds. 83,—.
© ACADEMIA, Praha 1981.